

Arkeologisk utredning

OXBERGSBRON

inför byte och nybyggnation av broar i Mora och
Älvdalens socknar och kommuner, Dalarnas län
2023

Arkivrapport dnr 8/23
Greger Bennström

Karta över Dalarna med utredningsområdet inom den svarta rektangeln.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY
Terrängkartan: Lantmäteriet (CC0)

Dalarnas museum, Falun, 2023

Sammanfattning

Dalarnas museum genomförde våren 2023 en arkeologisk utredning vid Oxbergsbron, Mora och Älvdalens kommuner, Dalarnas län. Området var 9,5 hektar stort och låg på båda sidor om Österdalälven 1–1,8 kilometer norr om Oxberg. Utredningen bestod av arkivstudier och fältinventering. Inom utredningsområdet påträffades tre skyttevärm och en vägbank. En sedan tidigare registrerad kilometersten eftersöktes. Dessutom dokumenterades en fångstgrop och en tjärdal strax utanför utredningsområdet. Skyttevärmen antogs vara från beredskapsåren och bedömdes som *övrig kulturhistorisk lämning* och vägbanken bedömdes som sentida.

Inledning

Under våren 2023 genomförde arkeologer från Dalarnas museum en arkeologisk utredning på båda sidorna om Österdalälven strax norr om Oxberg i Mora och Älvdalens kommuner, Dalarna (figur 1). Anledningen till utredningen var att Trafikverket planerade att ersätta den kombinerade bil- och järnvägsbron med två separata broar. Utredningen utfördes efter beslut av Länsstyrelsen i Dalarnas län, dnr 431-10513-2022. Beställare av arbetet var Trafikverket.

Syfte / Målsättning

Syftet med utredningen var att ta reda på om kulturlämningar berördes av det planerade arbetsföretaget. Utredningen skulle preliminärt avgränsa nyupptäckta fornlämningar. Resultatet från utredningen skulle kunna utgöra underlag för länsstyrelsens fortsatta handläggning av ärendet samt användas för företagarens fortsatta planering.

Metod och genomförande

Arkivstudier

En översiktlig genomgång av Kulturmiljöregistret (KMR), Skogens pärlor, historiska kartor och relevant litteratur gjordes innan fältarbetet för att få en uppfattning om vilka lämningar som fanns i närområdet. Fokus under arkivstudierna låg på kommunikationslämningar och lämningar som anknöt till aktiviteter vid älven. Ytterligare arkivstudier gjordes i samband med rapportarbetet för att försöka reda ut påträffade lämningars funktion och ålder.

Fördjupad inventering

Fältinventeringen bestod i att terrängen i utredningsområdet granskades okulärt till fots enligt gängse metod relaterat till terrängens beskaffenhet, markförhållanden och givna tidsramar. Vid tveksamma fall användes jordsond. Påträffade lämningar registrerades först i fält med Riksantikvarieämbetets mobilapplikation Fältreg för att kompletteras och färdigregistreras i Fornreg. Extra fokus lades på att leta efter kilometerstenen, L2000:5287. Förhållandena var goda även om det låg en del snö kvar i skuggiga partier och hela utredningsområdet var tillgängligt. Inga terrängavsnitt hoppades över eller prioriterades bort, men fyrkanten på den före detta virkesterminalen granskades mycket översiktligt.

Sökschaktsgrävning

Beroende på omfattning och läge i terrängen skulle provgropar eller sökschakt grävas på ytor där det kunde misstänkas under mark dolda lämningar.

Resultat

Arkivstudier

Inom utredningsområdet fanns ett vägmärke i form av en kilometersten, L2000:5287, vilken dock verkar ha varit försvunnen sedan åtminstone 2021 (KMR). Fyra fångstgropar fanns registrerade 150–450 meter utanför utredningsområdet. På terrängskuggningskartan kunde vad som verkade vara ytterligare en fångstgrop iaktas cirka 130 meter sydsydväst om fångstgropen L2000:4753. Omkring 600 meter nedströms bron fanns en flottningslämning i form av en stenledare, L1998:5928. En grav i form av en stensättning, L2000:5286, fanns registrerad cirka 600 meter söder om utredningsområdet. Mellan älven och riksväg 70 fanns en tjärdal, S&H 3100712, registrerad i Skogens pärlor, se figur 2. De historiska kartor som studerades gav inga indikationer på kulturhistoriskt intressanta lämningar.

Oxberg (Wxebergh) och Blyberg (Blijbergh) omnämns för första gången 1539. Oxberg hade då omkring 15 skattebönder och verkar under 1500-talet ha varit en av de största byarna i Mora socken. Blyberg hade 11 skattebönder år 1586 (Gustafson 1991, Lindén 1990, Solders 1936).

Landvägen från Mora till Älvdalen och vidare till Åsen verkar åtminstone från 1600-talet ha gått på östra sidan om älven. Fortfarande i början av 1960-talet fanns ingen körbar väg utmed östra sidan av älven från Oxberg och norrut till Väsa, utan man fick ta omvägen över Evertsberg (LMV U18, Solders 1958).

Mora-Älvdalens järnväg öppnades för allmän trafik år 1900 och Oxbergsbron byggdes åren innan. Sex stationsbyggnader uppfördes utmed sträckan varav en i Oxberg. Bron är en av få broar där bilväg och järnväg går på en gemensam vägbana. 2016 stängdes den ursprungliga bron på grund av allvarliga skador och den kom att ersättas med en tillfällig beredskapsbro, fortfarande med gemensam körbana för bilar och järnväg (Gustafson 1991, Trafikverket). Innan bron byggdes fanns ett färjeställe cirka 700 meter nedströms vid Dämban (Forslund 1921).

Fördjupad inventering

Undersökningsområdet var cirka 9,5 hektar stort och låg på båda sidor om Österdalälven i Mora och Älvdalens socknar och kommuner. Området var omkring 150 meter brett vid nuvarande bro med smalare utlöpare utmed riksväg 70, Oxbergs landsväg och väg 1027 (figur 2). Terrängen bestod mestadels av flack sandig till småblockig moränmark. Invid riksväg 70 var terrängen kuperad och sluttande åt sydväst. Vegetationen bestod av gles och tät barr- eller blandskog.

Kilometerstenen L2000:5287 kunde inte återfinnas trots ihärdigt letande. En bit röd granit, 0,5x0,35x0,25 meter stor, med vad som såg ut som en inhuggen oval påträffades i närheten av den angivna platsen (foto 1). Dock kunde inte några inhuggna siffror iaktas. Tre skyttevärn, L2023:3594–3596, dokumenterades 60–75 meter väst om södra brofästet (figur 3). Värnen bestod av grävda gropar med 3,5–5 meters mellanrum. Groparna var cirka 2 meter i diameter och 0,6 meter djupa med en 0,3 meter hög och 1 meter bred vall runt kanten (foto 2). I anslutning till väg 1027

fanns en cirka 75 meter lång vägbank, objekt 6, på strandbrinken. Vägbanken var 6 meter bred och 0,3–0,6 meter hög. På nordöstra sidan av väg 70 fanns flera mindre täktgropar inom utredningsområdet. Dessa dokumenterades inte.

Strax utanför utredningsområdet en tjärdal, L2023:3592, vilken fanns registrerad i Skogens pärlor sedan tidigare och en fångstgrop, L2023:3593 (figur 3 samt foto 3–4).

För en fullständig beskrivning av samtliga lämningar se Bilaga 1.

Tolkning och slutsatser

Kulturhistoriska lämningar kan få olika antikvariska bedömningar. Bedömningen görs utifrån Riksantikvarieämbetets praxis för tillämpning av kulturmiljölagen.

Fornlämning anges för lämningar som är skyddade enligt kulturmiljölagen. *Övrig kulturhistorisk lämning* används för kulturhistoriska lämningar som inte bedöms vara fornlämning men ändå anses ha ett kulturhistoriskt värde. *Möjlig fornlämning* anges för lämningar som kräver vidare utredning för att kunna bedömas.

Kilometerstenen L2000:5287 kunde inte återfinnas. Den inventerades vid fornminnesinventeringen 1972 och en anteckning anger att det ska finnas liknande kilometerstenar hela vägen mellan Oxberg och Mora (KMR). Den bit röd granit med vad som verkade vara en inhuggen oval skulle kunna tyda på att stenen har förstörts någon gång mellan 1972 och 2021. Det är också möjligt att den är flyttad från platsen. Beskrivningen i KMR ändras till *Ingen antikvarisk bedömning*.

Det har inte gått att belägga de tre värnen i något av det arkivmaterial som gått igenom. Det är dock svårt att finna någon annan rimlig tolkning till groparna. Från värnen på strandbrinken hade man en god uppsikt över bron. På Österdalälvens hela sträcka från Mora till Idre finns endast ett fåtal broar och de bör ha varit av stor vikt att kunna bevaka dessa i en krigssituation. Ett område med skyttevärn, L1999:5826, finns registrerat vid bron väster om Åsen. Skyttevärn som liknar de tre vid Oxbergsbron finns också inom det fornminnesförklarade området Särna skans, L2021:8959 (Björklund & Antonson 2021). Då de tre skyttevärnen sannolikt har tillkommit under beredskapsåren bedömdes de som *Övrig kulturhistorisk lämning*.

Vägbanken mellan väg 1027 och älven antogs i fält vara rester efter en äldre sträckning av väg 1027. Arkivstudierna visar dock att någon äldre sträckning av vägen inte har funnits. Dessutom slutar vägbanken abrupt i sydöst. Funktionen hos vägbanken är oklar, men den har sannolikt tillkommit i modern tid och är därför inte någon kulturhistorisk lämning.

När det gäller lämningarna utanför utredningsområdet så har tjärdalen L2023:3592 bedömts som *Övrig kulturhistorisk lämning*. Ytterligare två tjärdalar, L1998:556 och L1998:5942 finns i närheten. Båda dess är bedömda som *Fornlämning* enligt den tidigare antikvariska praxisen.

Fångstgropen L2023:3593 har bedömts som *Fornlämning*. Anledningen till att de fem fångstgroparna inte har lagts samman till ett fångstgropssystem är att det fanns järnvägsspår, bilväg och en skjutbana som skilde de två i norr från de tre i söder (figur 2 och 3). Sannolikt har åtminstone ytterligare en grop funnits där vägen och järnvägen nu går fram.

Utvärdering och potential

Utredningen har utförts enligt förfrågningsunderlag och beslut från länsstyrelsen. Påträffade relevanta lämningar har förts in i KMR. Provgropar eller sökschakt grävdes inte då det inte påträffades några ytor där det kunde misstänkas under mark dolda lämningar.

De enda påträffade lämningarna inom utredningsområdet var de tre skyttevärnen och en vägbank. Vägbanken bedömdes som sentida och utgör inte någon kulturhistorisk lämning. Skyttevärnen är sannolikt tillkomna under beredskapsåren och har bedömts som *Övrig kulturhistorisk lämning*. En arkeologisk undersökning skulle eventuellt kunna bekräfta att det rör sig om skyttevärn och att de anlagts under 1900-talets första hälft. Möjligen skulle efterforskningar i Krigsarkivet kunna bekräfta samma sak. Krigshistoriska lämningar är en typ av lämningar som på senare år rönt allt större intresse och blivit populära besöksmål. Dock är det tveksamt om de tre värnen har en sådan dignitet att de bör skyddas.

Referenser

- Björklund, Samuel & Antonson, Hans (2021). *Särna skans 211. Kulturhistoriskt underlag inför fornlämningsförklaring*. Norconsult.se (pdf).
- Forsslund, Karl-Erik (1921). *Med Dalälven från källorna till havet. Del I, bok 5. Mora*. Stockholm.
- Gustafson, Carina (1991). *Kulturmiljöer i Mora kommun*. Dalarnas museums serie av rapporter 20. Mora.
- Lindén, Bror (1990). *Bebyggelsenamnen i Mora kommun*. Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Kopparbergs län 10. Uppsala.
- Solders, Severin (1936). *Älvdalens sockens historia Del I*. Dalarnas fornminnes och hembygdsförbunds skrifter 7. Nyköping.
- Solders, Severin red. (1958). *Älvdalens sockens historia Del V*. Dalarnas fornminnes och hembygdsförbunds skrifter 11. Lund.
- Trafikverket. trafikverket.se/vara-projekt/projekt-i-dalarnas-lan/vag-1012-bro-i-oxberg. 2023-08-28.

Arkiv

KMR, Kulturmiljöregistret, Forssök, <https://app.raa.se/open/fornsok/>

LMV, Lantmäteriet, <https://www.lantmateriet.se/historiska-kartor>

Lantmäteristyrelsens arkiv: U18 år 1685

Skogsstyrelsen, Skogens pärlor, <https://www.skogsstyrelsen.se/skogensparlor>

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	431-10513-2022
Fornreg, uppdragsnummer:	202300242
Socken:	Mora och Älvdalen
Fornlämning, raä nr:	Mora 238:1
Fornreg, lämningsnummer:	L2000:5287
Fastighet:	Oxberg 260:1, Blyberg 21:1 m.fl.
Koordinater, SV:	N 6777789
(SWEREF99 TM)	E 455396
Höjd (RH 2000):	205–220 m.ö.h.
Inmätning:	GPS, Fornreg
Utförandetid:	2023-05-04
Total yta:	9,5 ha
DM projektnummer:	1840
DM diarienummer:	8/23
DM fotoaccesion:	DM ARK1840
DM fyndaccesion:	Inga fynd tillvaratagna
Arkeologisk personal:	Greger Bennström, Jenny Karlsson
Fältarbetsledare:	Greger Bennström
Projektansvarig:	Greger Bennström

Dokumentationsmaterialet förvaras på Dalarnas museum.

Analogt material: utskrivna foton

Digitalt dokumentationsmaterial: shapefiler, digitala foton m.m.

Bilagor	1. Lämningsbeskrivningar
	2. Kartor
	3. Foton

Bilaga 1

Nyupptäckta lämningar inom utredningsområdet

L2023:3594 Skyttevärn, runt, 2 m diameter och 0,6 m djupt med lodräta kanter och plan botten. Vall runt kanten, 0,7–1,2 m bred och intill 0,3 m hög, tydligast i N-Ö, och en 0,7 m bred öppning i ÖSÖ. *Övrig kulturhistorisk lämning*

L2023:3595 Skyttevärn, runt, 2 m diameter och 0,6 m djupt med lodräta kanter och plan botten. Vall runt kanten, 0,8–1 m bred och intill 0,3 m hög med enstaka synliga stenar och en 0,6 m bred öppning i V. *Övrig kulturhistorisk lämning*

L2023:3596 Skyttevärn, runt, 1,7 m diameter och 0,4 m dj med något sluttande kanter och plan botten. Vall runt kanten 0,7–0,9 m bred och 0,3 m hög med en 0,5 m bred öppning i V. *Övrig kulturhistorisk lämning*

Objekt 6 Vägbank, ca 75 m lång (VNV-ÖSÖ), intill 6 m bred och 0,3–0,7 m hög. Uppbyggd av sten, grus och sand. *Ej kulturhistorisk lämning*

Nyupptäckta lämningar utanför utredningsområdet

L2023:3593 Fångstgrop, rund, 4,5 m diameter och 1,3 m djup med sluttande kanter. Bottenplan till synes Ö-V, delvis snöfylld. Runt kanten är en vall, 2–2,5 m bred och intill 0,4 m hög. *Fornlämning*

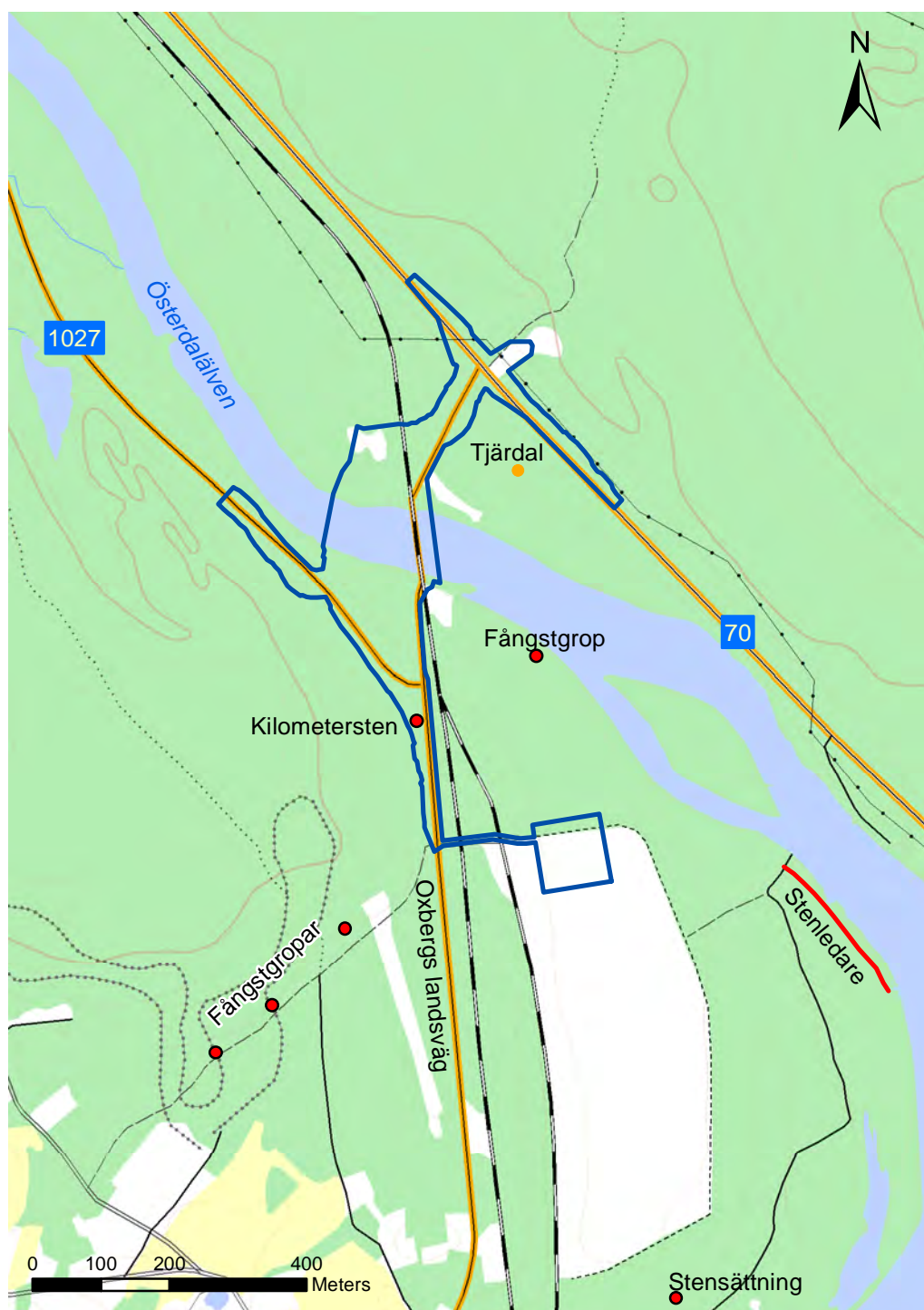
L2023:3592 Tjärdal, närmast rektangulär, 4x1,8 m (NÖ-SV) och 0,6 m djup med tvära kanter. I SV är en uppbyggd vall, med 0,3 m stora stenar. SV om vällen är en grop, ca 1,2 m diameter och 0,3 m djup. 1,5 m SV om denna är ytterligare grop, 0,9 m diameter och intill 0,4 m djup. Anläggningen ingrävd i övre delen av brant SV-sluttning. *Övrig kulturhistorisk lämning*

Bilaga 2

Figur 1. Utsnitt från terrängkartan med utredningsområdet inom den blå cirkeln.
Skala 1:50 000.

Bilaga 2

Figur 2. Utsnitt från terrängkartan med utredningsområdet inom den blå linjen och befintliga lämningar markerade med rött och orange. Skala 1:10 000.

Bilaga 2

Figur 3. Utsnitt från terrängkartan med utredningsområdet inom den blå linjen, nyupptäckta lämningar markerade med lila och befintliga lämningar markerade med rött. Skala 1:3000.

Bilaga 3

Foto 1. En bit röd granit med "huggen" oval på ena sidan. Möjligen en del av kilometerstenen L2000:5287. Foto: Greger Bennström.

Foto 2. Det ena av de tre skyttevärnen. Foto: Greger Bennström.

Foto 3. Tjärdalen sedd från ovasidan. Foto: Greger Bennström.

Foto 4. Den delvis snöfyllda fångstgropen L2023:3593. Foto: Greger Bennström.